

Romano džaniben

časopis romistických studií | 24. ročník | 2/2017

Obsah

RECENZOVANÁ ČÁST

Zuzana Trachtová Někdy jsem rebelka, jindy slušná holka. Kulturní modely násilí z pohledu romských dívek	7
Pavel Kubaník „Nebijte se. Hádejte se.“ Socializace asertivity v Gavu	23
Sofiya Zahova Dětství v životopisných textech švédských Romů – tendence a proměny	45
Červenka Jan Prvky cizích pravopisů v pravopisu severocentrální romštiny – proměny v teorii a ediční praxi od počátku systematického pravopisu do přelomu osmdesátých a devadesátých let 20. století	71

NERECENZOVANÁ ČÁST

Elena Marušiaková, Veselin Popov Pamiatke Nikolaja Bessonova	101
Nikolaj Bessonov Domácí práce a povinnosti cikánských dětí v Sovětském svazu během kočovného období	107
Markéta Hajská Gagarin	131
Aljoša Nils-Erik Dimiter Taikon, Gunilla Lundgrenová Aljoša, syn romského vajdy	139
Stáňa Miková Šov berš Šest roků	156
RECENZE ANOTACE	163

Pamiatke Nikolaja Bessonova

25. novembra 2017 Valerija Janyševa, herečka z divadla Romen a sólistka skupiny Svenko, oznámila, že zomrel jej otec Nikolaj Bessonov, známy umelecký maliar, spisovateľ, romista, neúnavný zberateľ, výskumník a popularizátor rómskej kultúry a dejín. Po oznámení začali prichádzať mnohopočetné vyjadrenia sústrasti od kolegov, priateľov a známych, rómskych aktivistov, intelektuálov, hercov, hudobníkov, aj od obyčajných ľudí. Úprimné slová sústrasti prichádzali z celého postsovietskeho priestoru, a aj z mnohých iných krajín: „Smútime... nemáme slov, Romale, Nikolaj Bessonov, urobil tak veľa pre našich ľudí!!! Taká bolesť, taká strata pre všetkých Rómov“ (Diana Saveljeva); „Je to veľmi veľká strata pre celý rómsky národ. Zomrel umelec, spisovateľ, historik rómskeho ľudu a náš priateľ Nikolaj Bessonov. Smútim a plačem“ (Irena Morozova); „obrovská strata pre všetkých nás“ (Alex Dulkevič, Janko Mayer, Radmila Vološaninova); „večná pamiatka nášmu, neopakovateľnému, legende“ (Patrína Šarkozy); „Za celý svoj tvorivý život Kolja urobil toľko pre nás, že naňho budú dlho spomínať! Vďaka mu za to. Vďaka za naše priateľstvo. Nech bude požehnaná jeho pamiatka!“ (Nadja Belugina); „veľká strata veľkého človeka“ (Nataša Udovikova Bjelenberg); „To je obrovská strata nielen pre rodinu Nikolaja, nielen pre rómske štúdiá, ale pre všetkých Rómov v post-sovietskom priestore – stratili talentovaného, nadšeného a úzkostlivého výskumníka a úprimného priateľa“ (Andrej Jakimov); „Celý Uzbekistan, všetky cigánske spoločenstvá smútia spolu s vami“ (Ibrahim Hosimov); „Dnes v rómskom múzeu sme zapálili zaňho sviečky“ (Sergej Andreev, Kostroma); „úprimná sústrasť od Rómov Lovárov z Charkova“ (Peter Čerepovskij)...

Pre mnohých bol Nikolaj priateľom a spolupracovníkom. Takým bol aj pre nás. Už uplynulo skoro 20 rokov odkedy nás s Nikolajom zoznámil známy romista Lev Čerenkov. Odvtedy sme sa pravidelne stretávali pri všetkých našich cestách do Ruska a v ostatnom čase sme si písali, posielali správy, materiály, fotky z terénu a archívov, vzájomne diskutovali texty.

Nikolaj Bessonov sa narodil v Moskve v roku 1962. Vyštudoval priemyselné a úžitkové umenie na známej Stroganovke (na Vysokej škole priemyselného a úžitkového umenia S. G. Stroganova), odbor Umelecká výroba kovov. Po ukončení štúdia bol zamestnaný ako výtvarník v Inštitúte jadrovej energie. Od roku 1988 pracoval ako umelecký maliar na voľnej nohe.

Od roku 1993 sa začal venovať rómskej histórii a kultúre. Známym sa stal najprv svojimi obrazmi. Vytvoril viac ako 100 obrazov, značná časť z nich patri do „rómskej série“. Éra internetu prispela k tomu, že jeho obrazy sa rozleteli po celom svete, a dnes už sa len ťažko nájde rómska organizácia, ktorá by nepoužívala vo svojich propagačných materiáloch jeho obrazy, často aj bez toho, aby poznali meno ich autora.

Vo vzťahoch s Rómami a rómskymi organizáciami Nikolaj nikdy netrval na svojich autorských právach – dokonca ho tešilo, keď videl svoje obrazy na pozvánkach, oznámeniach, pohľadniciach rómskych organizácií z ďalekých krajín. Jeho obraz bol reprodukovaný aj na stene sviatočnej haly v rómskom hoteli v podkarpatskom Užhorode, v ktorej sa uskutočňovali rómske zhromaždenia, oslavovali svadby, krstiny. Bez ohľadu na názor odborníkov a umelecké kritiky Rómovia si obľúbili jeho umenie a, dá sa povedať, tak, ako sa z básne stáva ľudová pieseň, podobne aj jeho umenie zľudovelo.

Vo svojich rómskych obrazoch Nikolaj sa snažil o čo naj dôveryhodnejšie znázornenie udalostí z rómskej histórie a folklóru, čo ho priviedlo k štúdiu literatúry a prameňov. Zúčastnil sa viacerých odborných konferencií na rómske témy v Rusku a na Ukrajine. Jeho publikácie sa objavili v zborníkoch a časopisoch v Rusku, Nemecku, Rakúsku, Poľsku, Moldavsku, na Ukrajine. Medzi jeho publikáciami sa nachádza 6 monografií a 34 článkov venovaných dejinám rómskeho ľudu, dejinám rómskeho divadla a cirkusu, popisu rómskych etnických skupín, ľudovým krojom, rodovým rolám v tradičnej spoločnosti a rómskej téme vo filme. Bol pravidelným dopisovateľom a vedúcim svojej rubriky v rómskych novinách *Romani Jag*, ktoré vychádzali v Užhorode.

Jeho práce aj v tejto oblasti boli vysoko hodnotené hlavne čitateľmi z kruhu Rómov, ktorí sa snažili nielen získať jeho práce, ale v niektorých prípadoch aj financovali ich vydanie. Tak napríklad Bessonovova kniha *Ozbrojený odpor* o účasti Rómov v boji proti fašizmu vyšla na náklady rómskeho podnikateľa a herca z divadla Romen Romana Grochoľského. Priatelil sa a spolupracoval so známym rómskym politikom a aktivistom Jano Rešetnikovym (oficiálne meno Jakov Sergunin), spolu začali prácu na webovej stránke *Cigáni Ruska*, vydali dvojknihu *Cigáni a tlač* a *Právna sebaobrana*. Na podnet Róma zo skupiny Kišinjovcov, Vladimira Čebotariova, napísal knihu *Dejiny Rómov Kišinjovcov*. Jeho prácu organizačne, informačne a inými spôsobmi podporovali aj Rómovia Aleksander Lavrentiev, Grigorij Golovackij, Leonid Vasiliev a mnohí iní.

Nikolaj Bessonov bol tesne spojený s divadlom Romen, v ktorom pôsobia jeho dcéra a zať. Pre divadlo navrhoval a pripravoval kostýmy, dekorácie, často býval aj odborným poradcom. Bol organizátorom a tvorcom mnohých výstav o rómskej kultúre a dejinách. Najznámejšou sa stala veľká výstava z roku 2015, venovaná osudom Rómov v čase druhej svetovej vojny pod názvom *Cigánska tragédia*.

Venoval sa tiež archívnemu výskumu, avšak za najdôležitejšiu súčasť svojej práce pokladal Nikolaj Bessonov terénny výskum. Neúnavne cestoval po celej krajine a taktiež po Ukrajine a Bielorusku, rozprával sa s tisíckami ľudí. Navštevoval rómske rodiny, kde bol vždy vítaným hosťom. Skoro nikdy nebýval v hoteloch, to by jeho spolubesedníci nepripustili so zdôvodnením „eto ne po cyganskí“ (to nie je po cigánsky). Býval nielen v domoch svojich informátorov, ale aj v lesoch pri Moskve pod stanmi spolu s Mugatmi zo Strednej Ázie a taktiež spolu s „Rumungrami“ z Podkarpatska. No nielen on býval u nich, mnohí zostávali

na dlhšiu alebo kratšiu dobu u neho doma, kde sme sa aj my s mnohými z nich zoznámili, čo nám neskôr pomohlo aj pri našich výskumoch v Strednej Ázii a inde.

Spolu s Nikolajom sme boli aj na niektorých jeho cestách v Rusku na Ukrajinu. Pritom sme mohli pozorovať jeho nekonečné rozhovory s informátormi na najrôznorodejšie témy. Informátori neboli pre neho objektom výskumu, ale rovnoprávnymi partnermi, dôstojnými spolubesedníkmi, ktorých mienka a názor zavážili. Pri poslednej našej spoločnej návšteve jeho priateľskej rodiny Kišinjovcov v lete roku 2017 sa rozhovor krútil okolo prehodnotenia historických údajov, o politike voči Rómom za čias stalinizmu a neskôr, na základe nových archívnych materiálov z nedávno otvorených fondov KGB. Dlhو sa diskutovali etické otázky. Nikolaja zaujímal názor informátorov na to, ako najlepšie interpretovať informácie zozbierané v teréne alebo nájdené v archívoch, ktoré by mohli negatívne ovplyvniť verejnú mienku, ako ich prezentovať tak, aby to nikomu neuškodilo. O čom treba písať, o čom je možné písať a o čom nie, ako a kde.

Rozsah tém, o ktoré sa Nikolaj Bessonov zaujímal, bol obrovský: od otroctva vo Valachii a Moldávii cez vývoj rómskeho tradičného odevu, rómske výtvarné umenie, tému Rómovia vo výtvarnom umení a v literatúre, až po zmiešané manželstvá, obyčaje, folklór, tanec, hudbu, divadlo a mnohé iné. Posledných niekoľko rokov sa venoval najmä téme účasti sovietskych Cigánov v druhej svetovej vojne a spomienkam z obdobia kočovníctva. Trápilo ho, že pamätníci odchádzajú a že čoskoro bude neskoro zbierať ústne spomienky na tieto udalosti.

Nikolaj mal natoľko encyklopedické záujmy a bol natoľko nezištný, ako by ani nebol z tohto sveta. Žil vždy mimoriadne skromne – peniaze ho vôbec nezaujíмали. A v poslednom čase, ako keby cítil, že sa jeho čas už kráti, odmietal všetky objednávky na maľovanie obrazov, ako aj každú inú prácu, za ktorú by mohol dostať honorár. S odôvodnením, že mu je na to ľúto času, že sa teraz musí ponáhľať a zbierať spomienkové rozprávania pamätníkov, kým sa to ešte dá. Pozývali sme ho k nám na návštevu do Škótska, ale aj to odmietol s tým, že by mu to zabralo príliš veľa času, že radšej pôjde do terénu.

Nikolaj Bessonov zanechal obrovské dedičstvo, mnoho neuverejnených dokončených aj nedokončených prác. Na vydanie čaká niekoľko jeho článkov a prinajmenšom dve už napísané monografie: kniha o genocíde Rómov počas druhej svetovej vojny a kniha venovaná rómskej skupine Kišinjovcov. Jeho príbuzní a priatelia prisľúbili, že urobia všetko pre to, aby boli uverejnené aspoň tie jeho práce, ktoré sú ukončené.

Z iniciatívy rodiny Nikolaja Bessonova s podporou vedenia divadla Romen a zástupcov rómskej verejnosti bola v noci zo 16. na 17. februára v priestoroch divadla Romen usporiadaná zakladajúca konferencia „*Nadácie Nikolaja Bessonova pre rómsku históriu a kultúru*“. Za predsedu vedenia nadácie bol vybraný Vladimir Čebotarjov, Rom Kišinjovec, dlhoročný priateľ a spolupracovník N. Bessonova.

Na záver by sme chceli citovať z jeho webovej stránky vety, ktoré najlepšie charakterizujú jeho vzťah k spolupracovníkom a Rómom: „Za niekoľko rokov internetový zdroj ‚Cigáni Ruska‘ zjednotil okolo seba autorov, ktorých mená hovoria samé za seba. Sú to ľudia rôznych národností. Ale je tu jedna vec, ktorá nás spája. Mame radi cigánsky národ a snažíme sa o ňom hovoriť len pravdu.“

Výberová bibliografia

Web sites: <http://gypsy-life.net>
<http://www.bessonov-art.narod.ru>

Knihy

- Bessonov, N. 2012. *Cyganskij al'bom*. Moskva: Belyj gorod, 264 s.
- Bessonov, N. 2010. *Cyganskaja tragedija 1941–1945. Fakty, dokumenty, vospominanija*. Tom 2. Vooružjonnyj otpor. Sankt-Petěrburg: Šatra, 375 s.
- Děmetě, N., Bessonov, N., Kutěnkov, V. 2000. *Istorija cygan: Novyj vzgljad*. Voroněž: IPF „Voroněž“, 334 s.
- Bessonov, N. 2000. *Cyganě i pressa*. Vyd. 1. Moskva, 80 s.; Vyd. 2. 2003. Moskva, 111 s.

Články

- Bessonov, N. 2017. Etnonimy i prozvišča cygan v SSSR i na postsovetском prostranstve. In: Kozhanov, K., Oslon, M., Halwachs, D. W. (eds.). *Das amen godi pala Lev Čerenkov: Romani historija, chib taj kultura*. Graz: Universität Graz – Treffpunkt Sprachen Forschungsbereich Plurilingualismus, 111–142.
- Bessonov, N. 2016. Genocid cygan v Černigovskoj oblasti Ukrainy. In: Tjaglij, M. (ed.). *Genocid romi v Ukrayini v period Drugoyi svitovoyi vijni: vivčennja, vikladannja, komemoracija*. Kiev: Ukrayins'kij centr vivčennja istoriyi Golokostu, 27–45.
- Bessonov, N. 2016. Theatre Romen: Foundation and Creative Path. In: Maru-shiakova, E., Popov, V. (eds.). *Roma Culture: Myths and Realities*. München: Lincom Academic Publishers, 143–156.
- Bessonov, N. 2016. Cikánský oděv v ruském impériu a SSSR. *Bulletin Muzea romské kultury* (Brno), 23, 8–55.
- Bessonov, N. 2016. Okovy na tabornych děvuškach. *Živaja starina* (Moskva), 89 (1), 5–8.
- Bessonov, N. 2015. Něvesty „čužoj krovi“ v cyganskich taborach. *Živaja starina* (Moskva), 85 (1), 33–37.

- Bessonov, N. 2014. Vožaki "Velikogo cyganskogo pochoda". *History Illustrated* (Moskva), 109 (1), 19–35.
- Biessonow, N. 2014. Prawa i obowiazki i samoswiadomosc zameznej, koczowniczej Cyganki. *Studia Romologica* (Tarnow), 7, 11–38.
- Bessonov, N. V. 2013. Četyre razvilki na tvorčeskom puti téatra "Romen". *NOTA BENE* (Moskva), 16 (4), 453–464.
- Bessonov, N. 2013. Kočevaja cyganka i tabornye tradicii. *Revista de etnologie și culturologie* (Chisinau), 13–14, 25–31.
- Bessonov, N. 2012. Cyganskoje cirkovoje iskusstvo. *Revista de etnologie și culturologie* (Chisinau), 11–12, 140–152.
- Bessonov, N. 2011. Etničeskaja grusa cygan-kišinjovcev. *Revista de etnologie și culturologie* (Chisinau), 11–12, 62–75.
- Biessonow, N. 2010. Nazistowskie ludoboystwo Cyganow na Bialorusi. *Studia Romologica* (Tarnow), 3, 21–39.
- Bessonov, N. 2010. Zvukovoj obraz cygan. In: Andrejeva, J. (ed.). *Zvuk i otzvuk*. Moskva: Institut Nasledija, 207–225.
- Bessonov, N. 2009. Cyganě SSSR v okkupacii: Stratěgii vyživaniya. *Golokost i sučasnist'* (Kiev), 6 (2), 17–52.
- Bessonov, N. 2009. Mity i real'nost' cyganskoj žizni. *Diaspory* (Moskva), 1, 204–238.
- Biessonow, N. 2008. Kiszyniowcy. Studium historii i zwyczajow. *Studia Romologica* (Tarnow), 1, 193–222.
- Bessonov, N. 2008. Rossijskije cyganě pered kameroj operatora. In: Andrejeva, J. (ed.). *Audiovizual'naja antropologija: Istorija s prodolženijem*. Moskva: Institut Nasledija, 190–210.
- Bessonov, N. 2008. Narrativnye istočniki kak odin iz informacionnyh resursov cyganoveděniya. *Naukovi zapiski* (Kiïv), 15, 73–94.
- Bessonov, N. 2007. Ob ispol'zovanii těrminov "Porajmos" i "Holokost" v značenii "genocid cygan". *Golokost i sučasnist'* (Kiev), 2 (1), 71–82.
- Bessonov, N. 2006. Genocid cygan Ukrainy v gody Velikoj otěčestvennoj vojny. In: Ševcov, Mi. (ed.). *Roma v Ukraïni. Istoričnij ta jetnokul'turnij rozvitok Cigan (Roma) Ukraïni (XVI–XX st.)*. Doněck, 4–28.
- Bessonov, N. 2005. Cyganě v Rossii: prinuditěl'noje osedaniye. In: Poljan, P. (ed.). *Rossija i jejo regiony v XX veke: těrritorija – rasselenije – migracii*. Moskva: OGI, 631–640.
- Bessonov, N. 2003. *Zigeuner in Russland: Geschichte und gegenwärtige Probleme*. Ost-West: Europäische Perspektiven, 4 (2), 111–118.
- Bessonov, N. 2002. Cyganě. In: Šangina, I. (ed.). *Mnogonacional'nyj Petěrburg: Istorija. Religii. Narody*. Sankt-Petěrburg: Iskusstvo-SPB, 805–820.
- Bessonov, N. 1999. Razvitije cyganskogo kostjuma. In: Děmetěr, N. (ed.). *Cyganě. Sbornik statěj*. Moskva, 46–66.